

NEF'Î VE GÜRCÜ MEHMED PAŞA MÜCADELESİNİN TARİHİ VE EDEBÎ BOYUTLARI

Literary And Historical Dimensions Of The Fight Between Nefî And Gürcü Mehmed Pasha

Özer ŞENÖDEYİCİ*

Özet

Nef'î, XVII. yüzyılda övgü ve yergileriyle dikkat çeken bir şairdir. Onun adının yergi, hatta sövgü ile yâd edilmesine yol açan manzumelerinin en kindar, en öfkeli ve en saldırganları Gürcü Mehmed Paşa için yazılanlardır. Biri devrin önde gelen şairlerinden, diğeri ise devlet ricalinde hükümdardan sonra en yüksek payeyi elde eden devlet adamlarından olan iki tarihi şahsiyetin ölümüne mücadelesi, sanatçının, elindeki en muteber silahı olan "dil kılıcı"na sarılmasına, ağır ithamlar, yergiler ve sövgülerle dolu manzumeler kaleme almasına neden olmuştur. Gürcü Mehmed Paşa'nın siyasi nüfuzunu kullanarak Nef'î hakkında idam fermanı çıkarmaya çalışması, Nef'î'nin Paşa'ya karşı kendini savunurken, onu yergi ve sövgüleri ile karalama faaliyetine girişmesi; XVII. yüzyılda merkezî otoritesi sarsılan bir devletin siyasi hengâmesi içinde yaşanan trajikomik hadiselerin kronolojik akışı, aktörleri ve sonuçları hakkında bir fikir verebilir.

Anahtar kelimeler: Nef'î, Gürcü Mehmet Paşa, hiciv, heccav, tarih.

Abstract

Nef'î is one of XVIIth century's significant poet who wrote eulogies and satires. The grudging, furious and aggressive poems which make Nef'î a famous poet as a satirist are certainly about Gürcü Mehmed Pasha. The mortal fight between one of significant poet of his term and a statesman who is the most influential statesman after the Sultan, causes poet to write satires, curses as his most effective armed. It can give hints about the actors and the chronological development of tragicomic events in XVIIth century which a state lost its prestige that Gürcü Mehmed Pasha's effort for death warrant about Nef'î, and Nef'î's effort to calumny Pasha as pleadings.

Key Words: Nef'î, Gürcü Mehmed Pasha, eulogy, satirist, history.

Nef'î, XVII. yüzyılın edebî hareketliliği içinde, kendine has üslubu ile yer edinmiş bir şairdir. Onun, nesiller boyunca devam eden bir şöhrat kazanmasında, şiirlerinde yer bulan ve ifrat derecesine varan övgüleri ile yergilerinin rolü büyüktür. Onun övgüleri, insan suretine sahip bir memduhu, olağanüstü bir varlık olarak tasvir eder; bir yandan da kendisinde mucize düzeyinde gördüğü şairlik yeteneğini göklere çıkarmak için zemin hazırlar. Kimi zaman, gerek muhatabı gerekse kendini methederken, marazî

---

* Arş. Gör., Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

Özer ŞENÖDEYİCİ

bir duyarlılık gösterir. Övdüğü kimseyi, sahip olduklarının çok ötesinde sıfatlarla niteler; bunu yaparken sayıp döktüğü sıfatların muhataba kendisi tarafından verildiği intibasını uyandırır.

Nefî'nin şöhretinin asırlar boyunca devam etmesinde, onun, insanı ifrat ve tefrit noktalarında temsil eden duygusal hâlleri ince hayallerle ve derinlemesine işleyebilmesinin rolü büyüktür. Nefî, mübalağanın en uç seviyesi olan “gülvüv” raddesini şiirlerinde kullanırken, sanatkâr bir insanın marazî ruh hâletini de ortaya koyar. Kasidelerinin, hayal âlemlerine kanat açan ve ayağı yere basmayan söylevlerinin arka plânındaki tarihsel gerçekler ise, var olan ve olması gereken arasındaki tezadın şair bir ruhtaki yansımalarını gözler önüne serer. Yedi deryayı bir nefeste kurutan bir karınca, ihtiras sahibi bir şairin rakiplerini alaşağı etme mücadelesi, kendisini düşmanlarına karşı dil kılıcı ile korumaya çalışan bir hayalperestin kindar, ancak bayağı söylevleri, savaş meydanlarında kesilmiş kellerle “gûy ve çevgân” oynayan vahşî Kahraman'lar; onun şiirlerinde insan muhayyilesini hayret içinde bırakacak bir biçimde ve haykıran bir kimsenin uyandırdığı tedirginlikle okuyucuyu sarar, sarsar ve onu eşsiz bir eserle başa bırakır. İnsana insanı, kendi benliğinden yola çıkarak tasvir eden Nefî'nin şiirlerinde, mucizevî sözler sarf eden, kendinden emin, ulvî bir karakter olan yüce insanın hemen yanında; zaafı olan, tedirgin, huysuz ve basit insan da yer alır. Bu iki zıt karakterin aynı şahıs üzerinde tecelli etmesi ile insan var oluşunu tüm boyutlarıyla gözler önüne seren manzumeler meydana çıkar.

Bu büyük şairin, -kendi iddiasınca- sihir, hatta i'caz düzeyine erişen sözlerinin yanı sıra; tarihe mal olmuş basit, gülünç, hatta tiksiniç sözler sarf ettiği ve bunları bir eser başlığı altında topladığı bilinmektedir. Onun yergi ve sövgülerini derlediği “Sihâm-ı Kazâ” adlı derlemesi, Türk edebiyatı tarihinde hiciv içerikli eserlerin önemli örneklerinden biri olarak yâd edilmektedir. Böyle bir eserin teşekkül edişinde şairin kendisi kadar, hicve maruz kalan karakterlerin de rolü olduğu kabul edilmelidir. Çünkü hiciv, sanatçıya rahatsızlık veren olayların, durumların ya da kişilerin telkin ettiği ilhamla zuhura gelir. Nefî söz konusu edildiğinde “Sihâm-ı Kazâ”nın, onu sayfalara döken şair kadar, Nefî'ye aynı düzeyde cevaplar veren şairlerin¹,

¹ Nefî'nin hicvettiği şairlerinin bir kısmının da Nefî'ye cevaben hicivler yazdıkları bilinmektedir. Örnek olarak Sihâm-ı Kazâ'nın bir nüshasında rastladığımız şu manzumeyi verebiliriz: Nefî'nin “‘Ayn-ı ‘ibretle bakıñ çehresine ‘Ankâ'nın / Kendiniñ beli de eğri yalnız başı değil / [Ki] bu sûretle gören der gidiyi ve'l-hâsıl / ‘Acemiñ çingenesi sâde Kızılbaşı değil” hicvine ‘Ankâ şöyle cevap vermiştir (*Sihâm-ı Kazâ*, Millî Kütüphane

Nef'î ve Gürcü Mehmed Paşa Mücadelesinin Tarihî ve Edebî Boyutları

onun önüne taş koyan devlet adamlarının ve sövgüleri tebessümle okuyup yayanların bir eseri olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında, Nef'î'nin sanatçı yönünde bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilecek Gürcü Mehmed Paşa ile yaşadıklarının mercek altına alınması gerekir. Çünkü bu tarihî şahsiyetin, Nef'î ile münasebeti ve mücadelesi, Türk edebiyatına hicivleri ile damgasını vuran bir şair yetiştirmiştir. Nef'î, bu devlet adamıyla girdiği *ölümüne mücadeleden* sonra, kaside nazım biçimine “övgü”nün yanı sıra “sövgü”ye de dâhil etmiştir². *Hatta denilebilir ki Gürcü Mehmed Paşa, Nef'î gibi heccav, huysuz, saldırgan, tedirgin ve inatçı bir şairin yetişmesinde rol oynamış karakterlerin başında gelir.* Bu iki şahsın arasında cereyan eden sergüzeşt ve onun meyvesi olan manzumeler değerlendirilirse, estetik kalıplara sokulmaya çalışılan yergi ve sövgünün kronolojik tahlili de yapılabilir.

a. Övgü

Gürcü Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin eski gücünden çok şey kaybettiği XVII. asırda, padişahın sonra en nüfuzlu makama, sadaret makamına getirilmiş bir devlet adamıdır. 21 Eylül 1622 tarihinde veziriazam olan Gürcü Mehmed Paşa³, “*öncelikle asayişin temini ve askerinin zaptı ile meşgul oldu. Antep'te yeniçeri zorbalığının faaliyetleri, Bağdat'ta Bekir Subaşı hadisesi, Erzurum'da Abaza Paşa'nın kendi başına hareketi öncelikle çözüm bekleyen konulardı* (Ak, 2003: 509).” Ulemanın engel olamadığı ve halkın devlete karşı güveninin derinden sarsıldığı Sultan II. Osman'ın şehit edilmesi hadisesi ile ilgisi bulunan Kilinder Uğrusu, Davut Paşa, Cebecibaşı namlı zorbaları cezalandırdı (Peçevî, 1992: 363).

Yazmaları, 06 Mil Yz A 5379, 96b Nef'î'nin şiirine nazire olarak sayfa kenarına yazılmıştır: “Çün baña Kızılbaş didi benim hâldeşim / Hiç bir kimse değil Nef'î benim yoldaşım / Bir Kızılbaş havâle edeyim ben seni kim / Kendi bir karış ola başı benim başdaşım”

Ganizâde Nâdirî'nin de Nef'î'ye cevaben şöyle bir dörtlüğü vardır (*Bazı Nâdide Hicviyât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu / 10: 78a): “‘‘Ârif olan Nef'î-i bi-‘ârı hicv ider mi hîç / Puşt dirsek ibne dirsek kendi inkâr eylemez / ‘Âciz oldı hâsılı şemşîr-i tab‘-ı ehl-i dil / Güyyâ bir câneverdir tıglar kâr eylemez”

² Nef'î'nin, Gürcü Mehmed Paşa'yı hicveden ilk uzun manzumesi (-ânı biçiminde kafiyelenmiş olanı), daha önce onun için yazdığı kasideye misilleme olarak ve yine kaside nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Görüleceği üzere, kasidedeki “medhiye” bölümü daha sonra yazacağı hicivlerde “zemmiye” ve “dua” bölümü “beddua” biçimini almıştır.

³ *Sihâm-ı Kazâ'nın* Saffet Sıdkı tarafından yayımlanan ilk neşrinde Gürcü Mehmed Paşa, aynı isimde ve 1627'den 1652'ye kadar çeşitli devlet görevleri yapan bir başka paşa ile karıştırılmıştır. Nef'î'nin hicivlerinden nasibini alan Gürcü Mehmed Paşa, 1626 yılında vefat etmiştir.

Özer ŞENÖDEYİCİ

Nefî, Gürcü Mehmed Paşa'ya sadrazamlığa tayini dolayısıyla bir kaside yazarak onu tebrik etmiş, alıştığı üzere ondan ihsanlar beklemiştir. Sonradan, yazdığı için pişmanlık duyduğu bu kasidenin matlaında Nefî, Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa'dan oldukça ümitlidir⁴. Onun veziriazam olmasıyla, Nefî'nin düşüncesi şevk ile öylesine neşelenmiştir ki, o denli bir hazza erişildiği daha önce görülmemiştir (Akkuş, 1993: 164)⁵:

Buldu bu şevk ile bir gûne neşât endişem
Ki bu mikdâr safâ vermek olur mahz-ı hayâl

Daha sonraları adaletsizliğinden, dirayetsizliğinden ve beceriksizliğinden dem vuracağı Paşa hakkında Nefî'nin başlangıçtaki düşünceleri müspettir. Sanatkârı desteklemeyi bir devlet hizmeti kabul eden Osmanlı geleneği çerçevesinde, kaside sunduğu Gürcü Mehmed Paşa'nın kendisini görmezden gelemeyeceğini düşünen Nefî, bir zaman sonra din düşmanı ilân edeceği Paşa'yı dinin koruyucusu olarak şiirine konuk eder (Akkuş, 1993: 167):

Sensin ol dâver-i sâhib-dil ü dîn-perver kim
Eder endîşe-i evsâfını vahy istikbâl

Paşa'nın cömert zatını övmeyen bir şairin, şair olamayacağını ifade eden Nefî, *fil*, *hünsâ*, *eşek*, *domuz*, *köpek*, *ayı*, *dev* olarak niteleyeceği Paşa'yı başlangıçta *melek-sîretli* biri olarak tasavvur etmiştir (Akkuş, 1993: 167):

Zât-ı pür-cûdunu medh etmeyen ehl-i tab'ın

⁴ Tezkiresini 1609'da tamamlayan Riyâzî, Nefî hakkında: “*Hâlâ Dîvân-ı Hümayûn-ı Sultânî'de ma'den mukataacısıdır...*” demektedir (Riyâzî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü / 3871, 108a). Gürcü Mehmed Paşa bu tarihte Dîvân-ı Hümayûn'a altıncı vezir olarak katılmak üzere Bosna'dan İstanbul'a gelmiş, 1610 yılında da İstanbul'da sadaret kaymakamı tayin edilmiştir (bkz. Ak, 2003: 509). Nefî'nin Paşa ile tanışıklığı, ona kaside sunduğu 1622 yılından daha öncesine dayanıyor olabilir.

⁵ Metin Akkuş tarafından neşredilen Divan'da bu kaside, “Der-Medh-i Vezîr-i A'zam Muhammed Paşa” başlığı ile verilmiştir. XVII. asrın ilk yarısında veziriazam olan Muhammed / Mehmed isimli beş şahıs vardır. Bunlar: Lala Mehmed Paşa (sadareti: 1604-1606), Derviş Mehmed Paşa (sadareti: 1606), Kara Mehmed Paşa (sadareti: 1614-1616 ve 1619), Çerkes Mehmed Paşa (sadareti: 1624-1625) ve Gürcü Mehmed Paşa (sadareti: 1622-1623)'lardır. Kasidede adı geçen Muhammed / Mehmed Paşa'nın, Gürcü Mehmed Paşa olduğunu, aynı şiirden alıntı yaparak, şiirin Gürcü Mehmed'e yazıldığını ifade eden Ebûzziyâ Tefvîk'ten öğrenmekteyiz (bkz. Ebûzziyâ Tefvîk, 1305: 6)

Nef'î ve Gürcü Mehmed Paşa Mücadelesinin Tarihî ve Edebî Boyutları

Sözü ger sihr-i helâl etse olur vizr ü vebâl

Böyle memdûh-ı melek-sîretin evsâfında
Küfr olur mezheb-i endîşede etsem ihmâl

Hicivlerinde, kafasının kesilerek bir kazığa dikilmesi arzusuyla beddua edeceği Gürcü Mehmed Paşa için Nef'î, başlangıçta hayır duaları etmiştir. Söz konusu dualar ve beddualar arasındaki fark, bir şairin fikirlerinin bu derece nasıl çark edebileceği sorusunu akla getirmektedir:

Dua (Akkuş, 1993: 168):

Dâ'imâ hurrem ü hoş-hâl ola hem gittikçe
Mesned-i sadr-ı vezâretde bula istiklâl

Yüz süre dergeh-i ikbâline dünyâ her rûz
Devlet ü ömrünü efzûn ede Mevlâ her sâl

Beddua (Akkuş, 1998: 155):

Gidersün bu har-ı ebleh-firîbi sadr-ı dîvândan
Geçürsün yerine bir âsaf-ı pâkize-iz'ânı

Kadîd olsun kazuk başında kalsun haşre dek öyle
Kurutsun anı tâb-ı âftâb-ı kahr-ı Yezdânî

Övgüyü yergiye, duayı bedduaya dönüştüren olayların kronolojik seyri ve bunların Nef'î'nin manzumelerindeki yansımaları, psikolojik bir savaşın tarihçesini gözler önüne sermektedir.

b. Yergi:

1622 yılında sadrazam olan Gürcü Mehmed Paşa ile dostane ilişkiler kurmak isteyen Nef'î, ona kasidesini sunduktan sonra umduğunu bulamaz. Üstüne üstelik kötü muamele görür, görevinden azledilir. Yazdığı ilk uzun hiciv manzumesinde bu durumun acısının verdiği hınçla Paşa'ya saldıran Nef'î azledildiğini açıkça dile getirir (Akkuş, 1998: 152):

Üçüncü def'adur bu Hak belâsın vere mel'ûnuñ
Ki yok yere beni 'azl etdi olmuşken senâ-hânı

Özer ŞENÖDEYİCİ

Şair, bu andan sonra “dil kılıcı”na sarılır. Paşa ise, nüfuzunu kullanarak şairi sonsuza kadar ortadan kaldırmayı hedefler. İlişkinin bu derece kötüye gitmesinin suçunu şair, Paşa’ya atar. Osmanlı Devleti’nin düşüşünü de belgeleyen mısralarda Nef’î, kendi canından dahi emin olamayan sultanlar ve paşalarca yönetilen bir devlet içinde, hanedan haricinde en yüksek mevkii edinmiş bir Paşa’ya alenen küfür edebilmektedir.

Nef’î’nin, Gürcü Mehmed Paşa için yazdığı iki uzun hiciv manzumesinden “-ânı” ibaresi ile kafiyelenmiş olanı, “a köpek” redifli şiirden daha evvel yazılmış olmalıdır. Çünkü Nef’î, “a köpek” redifli şiirinde daha önce yazdığı hicivden övgüyle bahsetmekte ve yazdıklarından ötürü pişman olmadığını ifade etmektedir⁶. Ayrıca “a köpek” redifli şiir, bir idam fetvasından bahsetmektedir⁷. Belli ki ifa edilmeyen bu fetva, “-ânı” biçiminde kafiyelenmiş şiirin ardından Gürcü Mehmed Paşa’nın çabalarıyla çıkarılmaya ve uygulanmaya çalışılmıştır.

Nef’î, Paşa için ilk hicvini (-ânı ile kafiyelenmiş olanı) 1622 yılı sonları ilâ 1623 yılı başlarında yazmış olmalıdır. Bu dönemde Gürcü Mehmed Paşa, payitahttaki karışıklıkları gidermek için bazı tedbirler almış, çeşitli sert uygulamalara başvurmuştur. “*Mere Hüseyin Paşa’nın evkaf mütevelliliklerini sipahilere bırakmasından dolayı da ciddî intizamsızlıklar doğmuştu. Divan-ı Hümayun kâtiplerinden ve diğer memurlardan bazıları istifa ederek evkaf mütevellilikleriyle büyük menfaatler temin etmek üzere sipahi yazılmış idiler. Ağaların hademesinden bir takımı da, hiç sipahilik etmeksizin mülâzım yazılarak, bu sıfatla evkaf mütevelliliklerini ele geçirdiler. Mehmed Paşa, bundan sonra mülâzımlıkların kanuna uygun olarak hizmette sakal ağartmış sipahilerden başkasına verilmemesini emretti. Eski sipahiler bu karardan hoşnut olmadıysa da, yenileri şiddetle aleyhinde bulundular* (Hammer, 1989: 558-559).” Şair Ömer Nef’î de bu karardan hoşnut olmayanlar arasında olsa gerektir.

Nef’î’nin şiirinde bahsettiği ve Gürcü Mehmed Paşa’yı hicvetmesine neden olan durum, aslında şahsî değildir ve o dönemde huzur ve sükûnu

⁶ “Çâk çâk etmiş iken tîg-ı zebân ile seni / Kande buldun o kadar yâreye merhem a köpek (Akkuş, 1998: 159)”

⁷ “Seni hicv etmekle katle neden istihkâk / Sen nesûn bilsem ayâ kâfir-i mübhem a köpek (Akkuş, 1998: 158)”

Nef'î ve Gürcü Mehmed Paşa Mücadelesinin Tarihi ve Edebî Boyutları

sağlamak için girişilen birtakım teşebbüslere karşılık gelmektedir⁸. Paşa, kanunlara muhalefetle çeşitli mevkiler elde eden kimi sipahileri görevlerinden almıştır. 1609 yılında maden mukataacısı olduğunu bilinen Nef'î, makam ve mevki yağmasından gönlünce bir pay almayı başarmış, ancak Gürcü Mehmed Paşa'nın engellemesiyle bu ihsanı yitirmiş olmalıdır. Şair, elinden alınan makamın, kendisine “mansıp yağması” neticesinde düştüğünü, hicvinde açık bir biçimde ifade eder (Akkuş, 1998: 153):

Vezîr-i a'zâm oldı öyle bir har Gürcü-i nâdân
Aña çok görmedüm aslâ ben ol dârât u 'unvânı

Bu çok gördi baña devletle yağmâ-yı menâsıbdâ
Koca samsûn gibi kapdı elümden bir dilim nânı

Yukarıdaki beyitlerin hemen devamında, Gürcü Mehmed Paşa'nın, Şair Nef'î'yi de vuran azil kararları hakkında: “Sipaha söz geçer mi!” şeklinde bir mazeret bildirdiği görülmektedir (Akkuş, 1998: 153):

Sipâha söz geçer mi diyü 'özü eylese kizb eyler
Niçün etdi himâyet bir neçe bîhûde hayvânı

Şaire göre Gürcü Mehmed Paşa, “Sipaha söz geçer mi!” gerekçesiyle Nef'î'yi görevinden azletmiş, buna karşılık, *birçok gereksiz hayvan*'ı korumuştur. Bütün bu ibarelerden Nef'î'nin, 1622-23 yıllarında zuhura gelen ve devleti oldukça zor durumlara sokan sipahi ayaklanmalarında, birtakım zümrelerin kendilerini imtiyazlı kılma mücadelesinde yer aldığı ve kısa bir müddet de olsa isteğine eriştiği anlaşılmaktadır. Bu ayaklanmalar esnasında bir devletin sultanı, zorbalıkla tahtından edilmiş ve öldürülmüştür (Sultan Osman'ın şahadeti: Mayıs 1622)⁹.

⁸ “*Veziriazam [Gürcü Mehmed Paşa], sipahilerin, kutsal yerlerin vakıf yönetimini talep edip, hatta bu isteklerine de nâil olmaları derecelerine varan anarşinin önünü kesmek için tedbirler almaya başladı* (Yorga, 2005: 366).” Nef'î'nin de aynı hengâmede bir mansıp elde ettiği, Gürcü Mehmed Paşa'nın da buna engel olduğu anlaşılmaktadır.

⁹ Nef'î'nin dört kaside sunduğu Sultan II. (Genç) Osman'ın feci akıbeti üzerine bir şey söylememiş olmasını kimi araştırmacılar yadırgar: “*Sultan Osman'a dört kaside sunmuş olmasına, onun serencamına tanık olmasına rağmen bu konuda bir şey yazmamış olması da hayretle karşılanacak bir olaydır. Nef'î gibi kabına sığmayan bir şairin, Sultan Osman'ın şahadeti konusunda bir şey söylememiş olması gerçekten hayret edilecek bir durumdur* (Çiftçi, 1997: 357).” Nef'î, yukarıda söz konusu ettiğimiz “-anı” biçiminde kafiyeli hicvinde, Sultan Osman'ın şahadetine oldukça soğuk bir biçimde temas eder (Akkuş, 1998: 153):

Cihânı tutdı nazmumla serâser şöhret ü şânı

1623 yılı başlarında sipahiler yeniden ayaklanır¹⁰. Bu dönemde sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'dır. Devlete belâ olan sipahi taifesi, başına buyruk hareketler sergilemekte, devletin en yüksek kademesindeki yetkililerini hiçe saymakta, hatta hırpalamaktadır. *Gürcü Mehmed Paşa'ya göre Nef'î, bu ayaklanmalarda rol oynayan sipahilerle birlikte hareket etmektedir ve söz dinlememektedir.* Şair, buna karşılık, Devlet-i Âl-i Osman'a bağlılığını ve hizmetlerini, o devletin bir sadrazamına yazdığı hicivde, uzun uzadıya anlatır. Senahanlık yapan, sultan ve paşaların namını yüceltip duyuran Nef'î, Gürcü Mehmed Paşa'nın, ucu kendisine dokunan icraatlarını hazmedemez. Paşa'nın kendisini azletme gerekçesinin yalan olduğunu vurgular.

Şairin dil kılıcı ile saldırması, Gürcü Mehmed Paşa'yı tahrik eder. Paşa, şairin katledilmesi için ferman çıkarmaya çalışır. Ancak bu tutum, haşin tabiatlı Nef'î'yi dizginlemez, bilakis, onu yeni ve daha ağır ithamlar içeren bir hiciv yazmaya sevk eder. Türk edebiyatı "a köpek" redifli, ilginç bir manzume daha kazanır (Akkuş, 1998: 156):

Gürci hınzîri a samsûn-ı mu'azzam a köpek
Kande sen kande nigejbânî-i 'âlem a köpek

Vay ol devlete kim ola mürebbîsi anuñ
Bir senüñ gibi denî cehl-i mücessem a köpek

İkinci hiciv manzumesi, yazıldığı dönemi açık bir biçimde vermektedir. Nef'î, şairin ilerleyen beyitlerinde, yakın zamanlarda Abaza Mehmed Paşa'nın Erzurum'u kuşattığından ve İran Şahı'nın Bağdat'ı ele geçirdiğinden bahseder (Akkuş, 1998: 157):

Bu mahallerde ki Bagdâd'ı ala şâh-ı 'Acem
Arz-ı Rûm'ı ede teshîr Abaza hem a köpek

Egerçi hutbeden tarh etdiler Sultân 'Osmâni

Belki de Nef'î'nin yağmâ-yı menâsıbdâ, tam da Sultan Osman'ın şehit edildiği dönemde "bir dilim nân" elde etmesi, bu içler acısı duruma bu kadar soğuk ve kayıtsız kalmasıyla ilgilidir.

¹⁰ "1623 yılı başlarında sipahiler yine ayaklandılar. Kara Davud Paşa'nın Osmanlı Hanedanı'nın tüm şehzadelerini ortadan kaldırmak ve Osmanlı tahtına aklî dengesi bozuk eniştesi Sultan Mustafa yerine, onun kız kardeşlerinden birinden olan oğlunu geçirmeye çalıştığını ve devlet için tehlike arz ettiğini iddia ettiler... (Yorga, 2005: 366-367)."

Nefî ve Gürcü Mehmed Paşa Mücadelesinin Tarihi ve Edebî Boyutları

IV. Murad, henüz çok genç yaşta iken tahta çıktığında, devletin içte ve dışta halledilmesi gereken önemli problemleri bulunmaktaydı. Bunlardan içişlerini ilgilendiren en mühim hadise, 1628 yılına kadar devam eden, devleti oldukça güç durumlara sokan, bir aziller ve başarısızlıklar zinciri haline gelen Abaza Mehmed Paşa hadisesidir. Abaza Mehmed Paşa, Sultan Osman'ın yeniçeriler tarafından öldürüldüğünü iddia ederek, Erzurum Kalesi'nde bulunan yeniçerilerin bir kısmını öldürür, diğer kısmını kaleden sürer (1623). *Târih-i Gilmânî* adlı eserine doğrudan bu hadiselerle giriş yapan Mehmed Halife, konu hakkındaki müşahedelerini şu cümlelerle aktarır (1986: 7): “*Merhum Sultan Murad Hicret-i Nebeviye'nin bin otuz iki (1623) tarihinde tahta geçtikleri zaman, büyük kargaşalıklar oldu ve zorbalar türedi. Bu kargaşalıkların en büyüğü bin otuz (1621) tarihinde başladı. Abaza Mehmed Paşa Erzurum Beylerbeyi iken ayaklanıp pek çok yağma ve kötülükler yaptı.*” Mahmud Paşa, Abaza'nın isyanını bastırmak üzere Erzurum'a gönderilirse de o, “*Bizde onlara karşı durabilecek güçte asker yoktur.*” diyerek seferine son verir (Peçevî, 1992: 266). Osmanlı Devleti, içeride bütün bunlarla uğraşırken Şah Abbas, “*azgınlığı ele alıp, gidip Bağdat'ı ve ona bağlı olan şehir ve beldeleri hile ile ele geçirip içinde bulunan Sünnî mezhebindeki Müslümanları esir edip, kılıçtan geçirerek şehit ve cennetlik edip büyük bir İslâm şehri olan Bağdat'ı kendi ülkesine kat[ar]*” (Mehmed Halife, 1986: 8).” Bağdat'ın alınışı 1638 yılına kadar gecikir.

1623 yılı etrafında yazıldığı anlaşılan “a köpek” redifli şiirde Nefî, yaşanan bu trajik hadiselerin tek sebebi olarak Gürcü Mehmed Paşa'yı gösterir (Akkuş, 1998: 157):

Pây-mâl eylediñüz saltanatuñ ‘ırzını hem
Yok yere oldu telef ol kadar âdem a köpek

Hîç hânlık satılır mı hey edebsüz hâin
Tutalum olmamış ol fitne mu‘azzam a köpek

Gürcü Mehmed Paşa, manzumeden anlaşıldığı kadarıyla Nefî hakkında bir “vâcibü'l-katl” fermanı çıkarmaya çalışmaktadır. Nefî ise idam korkusunun verdiği dehşetle kendini savunmakta, bir yandan da kendisine arka çıkacak birilerini aramaktadır¹¹ (Akkuş, 1998: 158):

¹¹ Bu arayışları esnasında Şeyhülislâm'ı da yâd eden Nefî, günahsız bir kimsenin katledilemeyeceğini, Şeyhülislâmın buna izin vermeyeceğini ifade eder. Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaret makamına getirilmesinde etkin olan ve Nefî ile de atışmaları meşhur Şeyhülislâm Yahya Efendi, şiirin

Özer ŞENÖDEYİCİ

Bu kadar cürmile sen sag olasıñ da yine ben
Vâcibü'l-katl olam ey bahtek-i azlem a köpek

Hele bu hükme gavur kâdîsi olmaz râzî
Kande kaldı ki müselmân-ı müselleme a köpek

Seni hicv etmek ile katle neden istihkâk
Sen nesûñ bilsen ayâ kâfir-i mübhem a köpek

Nef'î'nin, devletin en stratejik harekâtından sorumlu, padişahın sonra en yetkili ve devlet işlerinde en etkili görevlisi hakkında bu derece rahat ve pervasız ithamlarda bulunabilmesi garip bir durumdur. Bu manzumeler, Osmanlı Devleti'nde itibarları, aziller ve idamlar ile sarsılan devlet adamlarının acizliğini ortaya koymaktadır. Bir paşanın, bir şaire karşı muvaffak olamayışı, hatta onu susturamayışı; yöneticilerinin saygınlığını koruyamayan bir devletin, içine düştüğü zor durumu gözler önüne sermektedir. Bir başka yönden bakılacak olursa, bir şairin bir sadrazama kafa tutabilmesi, sanata ve sanatçıya gösterilen sınırsız hoşgörüyü, hiyerarşik yapıda sanat icra eden insana tanınan imtiyazı göstermektedir.

Nef'î, kendisi hakkında idam fermanı çıkaran ancak bunu uygulamak için gerekli izni alamayan Gürcü Mehmed Paşa'ya hayli kızgındır. Bir zamanlar, “*hıdv-i azamet-güster ü âli-himmet, vezîr-i hüner-endûz-ı re'âyâ-perver, âsmân-sâye, cihân-dâver-i vâlâ-mesned, dâver-i tîg ü kalem, nâzım-ı hâl-i âlem, sâhib-i lutf u kerem, sadr-ı sûtûde-ahvâl, hâris-i saltanat-ı memleket-i heft-ıklîm, cümletü'l-mülk-i şehenşâh-ı kader-istiklâl, arş-temkîn ü felek-pâye*” gibi abartılı sözlerle övdüğü Paşa'ya sövgüler yağdırmakta, onun maddî ve manevî tüm varlığına hakaretler düzmektedir. Paşa'nın, etrafını saran bazı kimseler de onu Nef'î'ye karşı kışkırtmaktadırlar. Bunların başında, Sihâm-ı Kazâ'da “Kirli Nigâr” olarak anılan Ganîzâde Nâdirî gelir¹². Nef'î, Veysi'yi de Gürcü Mehmed Paşa'yı övdüğü gerekçesiyle hicveder.

Birbirlerinin idamını isteyen iki hasım da, kaderin bir cilvesi olarak aynı akıbete uğrarlar. Gürcü Mehmed Paşa, Nef'î hakkında çıkarmaya

---

yazıldığı dönemlerde meşihat makamındadır. Nef'î'nin katil fermanının, kendisi de şair olan Yahya Efendi tarafından onaylanmadığı, olayların akışından anlaşılmaktadır.

¹² Kirli Nigâr'ın Ganîzâde Nâdirî olmasıyla ilgili olarak bkz. Sıdkı, 1943: 25; Cengiz, 1991: 167-171.

Nef'î ve Gürcü Mehmed Paşa Mücadelesinin Tarihî ve Edebî Boyutları

çalıştığı idam fermanından üç yıl sonra idam edilir (1626). Şair, bu sonuçtan memnun olarak, Paşa'yı küfürlü bir tarihle ebediyete uğurlar¹³:

Ehl-i [dil] düşmeni dîn yohsılı ya'nî Gürcî
Katl olup ka'r-ı cehennemde makâmın buldı
Hâşimî (?) kîrini üç kerre sokunca .ötüne
Didi târîhini anuñ *koca huzîr öldü*

Ölümün bile hafifletemediği bu hınç, Nef'î'nin diğer şiirlerine de sirayet eder. Nef'î Gürcü Mehmed Paşa döneminde başladığı söz harbine, onun ölümünden sonra da devam eder. Onun, Gürcü Mehmed Paşa ile giriştiği bu ölümüne mücadelenin ardından yazdığı şiirlere dikkatle bakılırsa, söylenenlerin arka plânına sinmiş bir saldırganlık ve mağrurluk hissi sezilebilir. O, girdiği harpten muzaffer bir komutan edasıyla sağ salim ve istediğini elde ederek ayrılır. Ancak bu harbin beraberinde başlattığı diğer sataşmalar, göndermeler ve hicivler devam eder. Nitekim Nef'î'nin ölümü de, alışkanlık hâline getirdiği hicvetme arzusundan kaynaklanır. Kaynaklarda Bayram Paşa'yı ya da IV. Murad'ı hicvettiğinden ötürü öldürüldüğü söylenen Nef'î de, 1635 yılında söz savaşını kaybeder ve “dili nedeniyile Hakk'ın belâsına uğrayarak” idam edilir.

Nef'î'nin ölümüne neden olduğu söylenen¹⁴ şiir olarak gösterilen, “*anlar da bunda*” biçiminde tekerrür eden mısralardan oluşan manzumede de Gürcü Mehmed Paşa yâd edilmektedir¹⁵. 58 bendden oluşan manzumenin

¹³ Alıntılanan şiir, Metin Akkuş (1998: 252) neşrinde, bir yazmadaki bilgiden yola çıkılarak Veysi'ye ait gösterilmiş ve dipnotta verilmiştir. Akkuş'un şiirdeki tarihle ilgili tespiti - yukarıdaki şiirde de görüldüğü üzere- 1032 (M.1622) yılını vermektedir. Ancak Gürcü Mehmed Paşa'nın ölüm tarihi 1036 (M.1626)'dır. Akkuş'un tespitinden ve ölüm tarihinin tutarsızlığından ötürü, şiire temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Şiir, istifade ettiğimiz Millî Kütüphane Yazmaları 06 Mil Yz A 5379 numarada kayıtlı *Sihâm-ı Kazâ* nüshasında da bulunmaktadır.

¹⁴ Fuat Köprülü'nün eski bir mecmuada gördüğü, Abdülkadir Karahan'ın Raif Yelkenci'ye ait bir yazmada rastladığı (Akkuş, 1998: 100) ve Fatma Tulga Ocak'ın (1991:13) Süleymaniye Kütüphanesi M. Arif -M. Murat Kitaplığı 246 numaralı yazmada başlıksız ve biraz değişik biçimde bulunduğu, Nef'î'nin ölüm sebebi olabileceği söylenen bu şiir, yararlandığımız 06 Mil Yz A 5379 numaralı yazmada da bulunmaktadır. Şiir hakkındaki tespitlerimiz, bu nüshaya istinat etmektedir.

¹⁵ Şiirde tekerrür eden bu ibare (anlar da bunda), günümüz Türkçesi ile “onlar da burada” yahut “onlar da bunda” olarak karşılanabilir. Şiir, *Sihâm-ı Kazâ*'da hicvedilen şahısları sayan ve eseri tanıtan bir “mukaddime” niteliği göstermektedir. Kaynaklar (Akkuş, 1998: 100; Bilkan, 2007: 282) bu şiirde yer alan,

Sâhib-hilâfet

Özer ŞENÖDEYİCİ

ikinci bendinde Gürcü Mehmed Paşa'ya duyulan öfke, kendine şöyle yer edinmiştir:

Gürcü-i nâdân
Olmaz müselmân
Bî-'ahd [ü] peymân
Anlar da bunda

Nefî, Türkçe Divan'ında da Gürcü Mehmed Paşa'ya göndermeler yapmaktadır. Onu işinden eden, hatta canına kast eden Paşa'yı ve beraberindekileri IV. Murad'a şöyle şikâyet eder (Akkuş, 1993: 99):

Dergehüñde bir dilim nânı baña çok gördüler
Uydular uluşdular birkaç kilâb-ı rûzgâr

Düşmen-i erbâb-ı dil bir nice har-tab'-ı le'îm
Kim sitemde her biri nâ'ib menâb-ı rûzgâr

Sihâm-ı Kazâ'daki hicivler ile bir türlü tatmin olmayan Nefî, Gürcü Mehmed Paşa'yı Hâfız Ahmed Paşa övgüsüne de konu eder. Hâfız Ahmed Paşa'nın sadaret makamına gelmesinden oldukça hoşnut olan Nefî, onun "*kaba, inancında samimiyetsiz, eşek soylu öküz, çoban kılıklı*" rakibini yerden yere vurur ki bu rakip Gürcü Mehmed Paşa'dır¹⁶ (Akkuş, 1993: 191-192):

Oldu dev âfet
Kuzgun kıyâfet
Anlar da bunda

bendinde geçen "sâhib-hilâfet" ile padişahın kastedildiğini, bunun da idam için geçerli bir neden olabileceğini ifade ederler.

Yararlandığımız yazmada bu bend şu şekilde yer almaktadır:

Sâhib-ziyâfet
Kuzgun kıyâfet
İşi nedâmet
Anlar da bunda

Şiirdeki "sâhib-ziyâfet" ifadesi -zayıf bir ihtimal olarak-, "sâhib-hilâfet" olarak değiştirilerek Sultan IV. Murad'a iletilmiş olabilir. Esasen, bu benddeki ifadenin, idam sebebi olamayacağını kabul etmek daha makûldür.

Nefî'nin bu şiirle aynı vezne ve aynı üslûba sahip "kim var ise bunda" biçiminde tekerrür eden bir mısra etrafında teşekkül eden ve "Der-hakk-ı Heme Ricâlân" başlıklı bir başka manzumesinin aynı yazmada bulunduğunu belirtmek isteriz.

¹⁶ İsmail Ünver (1991: 74), bu şiirde Hafız Ahmed Paşa'nın karşısındaki rakibin ve yukarıdaki şiirde kötülen kimsenin Hüsrev Paşa olduğu tahminini yürütür. Ancak şiirdeki

Nef'î ve Gürcü Mehmed Paşa Mücadelesinin Tarihî ve Edebî Boyutları

Zimâm-ı devleti aldı elinden bir apardosın (?)
Ki zerrâfa olur râcih o gâv-ı har-nijâd üzre

O nobran kim müselmân olduğu takdîrce farzâ
Kalaydı kendi hâline olurdu irtidâd üzre

O terkîb ile beş biñ yıl mukaddem gelse dünyâya
'Aceb çoban olurdu gûsfend-i kavm-i 'Âd üzre

Umûr-ı saltanatdan ol harı tarh ettiği yetmez
Olur kat kat isâbet fikr olunca ittîrâd üzre

Şairin bir sadrazamla giriştiği ölümüne mücadeleden geriye, Türk hiciv edebiyatı tarihinde müstesna bir yer edinen manzumeler kalır. Bu manzumelerin iki başkahramanı ise, giriştikleri mücadeleden başka nedenlerle idam edilirler. Mehmed Paşa 1626'da, Nef'î ise ondan 9 sene sonra, kaza oklarına hedef olur ve büyük bir öfkeyle saldırdığı düşmanının akıbetini paylaşır.

KAYNAKÇA:

Ak, Mahmut, (2003), "Gürcü Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 509-510.

Akkuş, Metin, (1998), *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ Yayınları, Ankara.

_____, (1993), *Nef'î Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Baykal, Bekir Sıtkı, (1992), *Peçevî İbrahim Efendi / Peçevî Tarihi II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

---

ifadeler ve Sihâm-ı Kazâ'da Gürcü Mehmed hakkında söylenenler (imanında samimiyetsiz olması, kaba görünümü vs.) paralellik göstermektedir. Ayrıca, Nef'î'nin iki kaside sunduğu Hüsrev Paşa, Sihâm-ı Kazâ'da hiç yer almamaktadır.

Hâfız Ahmed Paşa 1625 ve 1631 yıllarında iki defa veziriazamlık yapmıştır. 1625 yılındaki sadrazamlığını elde etmeden önce, sadaret mührü önce Gürcü Mehmed Paşa'ya teklif edilmiş (Ak, 2003: 510), o reddedince de Hüsrev Paşa'nın da telkinleriyle (Peçevî, 1992: 377) Hâfız Ahmed Paşa'ya verilmiştir. Yani Hâfız Ahmed sadaret mührünü 1625 yılında, Gürcü Mehmed Paşa'nın yerine almıştır.

Ahmed Paşa, göreve geldikten bir müddet sonra, çeşitli bahanelerle Gürcü Mehmed'i idam ettirmiştir. Nef'î, Hafız Ahmed'in, Gürcü Mehmed'e bir hıncı olduğunu biliyor olmalıdır.

Özer ŞENÖDEYİCİ

Bazı Nâdide Hicviyât (yz.), Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu / 10, İstanbul.

Bilkan, Ali Fuat, (2007), “Orta Klâsik Dönem (1600-1700)”, *Türk Edebiyatı Tarihi, C. II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, İstanbul, s. 243-308.

Cengiz, Halil Erdoğan, (1991), “Nef’î’nin Kirli Nigarı”, *Tarih ve Toplum*, S. 93, C. 16, İstanbul.

Çifti, Cemil, (1997), *Maktûl Şairler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Ebuzziya Tefik, (H.1311), *Nef’î*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul.

Hammer, Joseph Von (1989), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev.: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Nef’î Ömer Efendi, (yz.), *Sihâm-ı Kazâ*, Millî Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz A 5379, Ankara.

Ocak, Fatma Tulga, (1991), “Nef’î ve Türk Edebiyatındaki Yeri”, *Ölümünün Üç Yüz Ellinci Yılında Nef’î*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Sıdkı, Saffet, (1943), *Nef’î ve Sihâm-ı Kazâ’sı*, Aydınlık Basımevi, İstanbul.

Su, Kâmil, (1986), *Mehmed Halife / Târih-i Gilmânî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ünver, İsmail, (1991), “Övgü ve Yergi Şairi Nef’î”, *Ölümünün Üç Yüz Ellinci Yılında Nef’î*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Yorga, Nicolae, (2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. III*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.